

KS. JULIAN WOJTKOWSKI

WNIEBOWZIĘCIE MATKI BOŻEJ W ŚWIETLE DZIEŁ
KAZNODZIEJSKICH NALEŻĄCYCH DO KSIĘGOZBIORU
TOMASZA WERNERA Z BRANIEWA († 1498).

STUDIA POMORANIAE ASSUMPTIONISTICA — I

W bogatym księgozborze Tomasza Wenera¹ znajdowały się również, niezbyt wprawdzie liczne dzieła z zakresu kaznodziejstwa. Dzięki pracom I. Collijna² wiadomo na pewno o następujących:³

Albertus de Padua, *Expositio evangeliorum dominicalium et festivalium...*, Ulm ca 1480. H+ 574. Coll. U. 55, Coll. TW. 80.

Guilelmus Parisiensis, *Postilla super epistolas et evangelia*, [Reutlingen 1478]. H+ 8228. Coll. U. 669. Coll. TW. 50.

Toż, [Deventer] 1492. H 8278. Coll. U. 674. Coll. TW. 108.

Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*, [Strassburg ca 1471]. Coll. U. 775. Coll. TW. 5.

¹ Tomasz Werner, syn burmistrza miasta Braniewa na Warmii, urodził się około 1430 roku, studiował w Lipsku uzyskując w 1454 r. tytuł mistrza sztuk wyzwolonych. Wykładając filozofię studiował teologię, zdobywając tytuł mistrza w 1483 roku, by do końca życia wykładać już na wydziale teologicznym. Od roku 1476 występuje jako kanonik i prałat kustosz Warmińskiej Kapituły Katedralnej we Fromborku. Był bibliofilem, pozostawił bardzo liczny księgozbiór, wzorowo opracowany. Żywił głęboką cześć do Matki Bożej, której kult szerzył poprzez propagowanie różańca. Zmarł w Lipsku w 1498 r., przekazując swą bibliotekę na Warmię. Por.: Ks. J. Wojtkowski, *Kustosz Warmiński Tomasz Werner z Braniewa († 1498) i jego księgozbiór*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 3 (1961) 355—375, tamże bibliografia w przypisach.

² I. Collijn, *Libri Thomae Weneri Lipsiensis quondam professoris, qui nunc Upsaliae in Bibliotheca Universitatis adservantur*, [W:] *Universitati Lipsiensi saecularia quinta diebus XXVIII—XXX mensis Julii A. D. MCMIX celebranti gratulantur Universitatis Upsaliensis Rector et Senatus*, Upsaliae MCMIX. I. Collijn, *Katalog der Inkunabeln der Koeniglichen Universitaets-Bibliothek zu Uppsala*, Uppsala 1907.

³ Jako dzieła niekaznodziejskie pominięte zostały: Ps. Albertus Magnus, *De laudibus B. V. M.*, [Coeln, n. p. 1473] H 460, Coll. U. 50, Coll. TW. 11 [nabyty 1473]; Bernardus Claravallensis s., *Tractatus de planctu B. M. V.* [Coeln, ca 1470], Coll. U. 285, Coll. TW. 38 [nabyty 1474].

Joannes de Turrecremata, *Quaestiones evangeliorum tam de tempore quam de sanctis*, [Basel n. p. 1484] H+ 15714. Coll. U. 863. Coll. TW. 86.

Philippus de Bronnerde, *Opus trivium perutilium materiarum praedicabilium*, [Cöln, n. p. 1473]. H+ 3996. Coll. U. 1220. Coll. TW. 17.

Spośród wyliczonych dzieł tylko w ostatnim brak materiału na temat Wniebowzięcia, bo trudno brać pod uwagę explicit artykułu „Maria” mówiący ogólnikowo o posiadaniu wspólnie z Maryją nagrody wiecznej w niebie, po którą Maryja w owych dniach „poszła” — niestety nie powiedziano czy z duszą i ciałem.⁴ Pozostałe dzieła mówią o Wniebowzięciu NMP i dlatego zostaną szczegółowo scharakteryzowane i rozpatrzone po kolei.

Albert z Padwy⁵ kazanie na święto Wniebowzięcia Maryi umieścił w swym zbiorze pomiędzy niedzielą IX a X po Zesłaniu Ducha Św.⁶ Incipit brzmi: „Intrauit Ihesus in quoddam castellum [...] Hieronymus in sermone si deum in sanctis suis laudare iubemur [...]”. Explicit kazania jest następujący: „[...] quod beata virgo vltra angelorum et archangelorum transcenderit merita. 3. Regum. 2. positus est thronus matris regis. que sedet ad dexteram eius etc.”

Układ treści jest taki:

Wstęp: 1. obowiązek wychwalania Maryi; 2. nieudolność kaznodziei; 3. Zdrowaś Maryio...⁷

Część I. Przyjęcie Chrystusa w gościnę: 1. przyjęcie Zbawiciela; 2. posługi oddawane Chrystusowi.

Część II. Pytanie Marty o bezczynność Maryi: 1. zajęcie Marty; 2. narzekanie Marty; 3. prośba o pomoc.

Część III. Rozstrzygnięcie Chrystusa Pana przenoszące bezczynność Maryi nad staranie Marty: 1. Chrystus stwierdza, iż dostrzegł dzieło Marty; 2. daje

⁴ „Suggestum ut cum illa habeatur merces eterna in celo ad quam maria in diebus illis iuit” — według egzemplarza Biblioteki Seminaryjnej Włocławskiej inc. I F 1102.

⁵ Albert urodził się w Padwie w 1269 roku. Mając lat 16 wstąpił do zakonu św. Augustyna, r. 1285. Studiował teologię na Sorbonie, tamże uzyskał doktorat i przez pewien okres komentował Pismo św. oraz *Sentencje* Piotra Lombarda. Zasłynął we Włoszech jako kaznodzieja, także na dworze papieża Bonifacego VIII. Umarł w roku 1323 lub 1328. Dzieła jego, zawierające komentarze do Pisma św. i zbiory kazań, pozostały częściowo w rękopisach, częściowo wyszły drukiem od XV wieku począwszy. Por.: Hurter, *Nomenclator litterarius*, II (1906) 494 oraz *Enciclopedia Cattolica* I (1948) 692 n.

⁶ Korzystam z egzemplarza wyżej określonego wydania: Ulm 1480, należącego do Biblioteki Jagiellońskiej, inc 443.

⁷ Piotr de Alva y Astorga twierdzi, że Albertowi Padewskiemu przypada zaszczyt wprowadzenia zwyczaju odmawiania „Zdrowaś Maryio” przed kazaniem. Por.: *Enciclopedia Cattolica*, jak wyżej.

zbawienną radę; 3. zaleca kontemplację Maryi. Nota: poczwórny wybór najlepszej części przez NPM: a. dziewictwo, b. płodność, c. życie kontemplacyjne, d. wspólnota z Chrystusem Panem.

Jak wykazuje powyższy schemat kazanie jest homilią na ówczesną Ewangelię Mszy św. o Wniebowzięciu: Luc. X, 38—42. Albert Padewski wiersz za wierszem wyklada w duchu egzegezy alegorycznej, wychwalając Maryię na tle stylów życia: czynnego i kontemplacyjnego. Właściwego przedmiotu kultu uroczystości Wniebowzięcia dotyka w zakończeniu kazania, którym jest czwarta i ostatnia część „noty” do punktu trzeciego, scholastycznie rozczłonkowanego kazania.⁸

„Wybrała dzisiaj udział z Chrystusem, co jest najlepsze; umieszczenie nad wszystkimi sprawiedliwymi, nad chórami anielskimi, po prawicy Syna swego, Pana naszego, Jezusa Chrystusa”. Przedmiotem czci ściśle biorąc jest tu chwała niebieska, której Maryia zażywa w wyższym stopniu od świętych i aniołów, od „dzisiaj” Jedno tylko nie zostało jasno sprecyzowane: czy Maryia chwały tej dostępuje z duszą i z ciałem. A to byłoby właśnie najbardziej istotne.

W przypisywanej *Wilhelmowi Paryskiemu*⁹ postylli na lekcje i ewangelie¹⁰ w części poświęconej świętym, osobno między kazaniem o epistołach i osobno wśród kazań o ewangeliiach, mieszczą się dwie postylle na uroczystość Wniebowzięcia Maryi.

Postylla o lekcji Eccli. XXIV, 11—20 po przytoczeniu jej w pełnym brzmieniu rozpoczyna: „In omnibus requiem quesui et in hereditate etc. Hodie beata virgo celos ascendens requiem [...]”¹¹ Zakończenie brzmi: „[...] si autem absque vulnere peccati deo oblata fuerit. gratior erit deo et odore suavior”¹²

Schemat kazania jest prosty i nieuchwytny zarazem. Autor komen-

⁸ „Quarto elegit optimam partem glorie. etenim ex consortio hominum iustorum. quod est bonum. ex consortio angelorum quod est melius elegit hodierna die consortium Christi quod est optimum. collocari super omnem iustorum ordinem. super choros an[gelorum] ad dexteram filii sui domini nostri ihesu christi. vnde Hier. vbique confidenter sancta dei canit ecclesia. quod de nullo alio sanctorum fas est credere. quod beata virgo vltra angelorum et archangelorum transcenderit merita. 3. Re(gum). 2. positus est thronus matris regis. que sedet ad dexteram eius etc.”

⁹ Wilhelm z Auvérigne, zwany Paryskim od swej stolicy biskupiej, którą rządził w latach 1228—1249, pozostawił szereg dzieł. Przypisywana mu „postylla” należy do nieautentycznych. Por.: Hurter, *Nomenclator litterarius*, II (1906) 262—263.

¹⁰ Korzystam z wydania: Nuernberg 1488, H. 8268; egzemplarz Biblioteki Seminarium Duchownego w Olsztynie, inc 78/1.

¹¹ Ibidem, k. 14 v.

¹² Ibidem, k. 15.

tuje perykopę kolejno przytaczając w nawiasie zwrot za zwrotem. Wyjaśnienia pełne alegoryzmu, symbolizmu, są często zupełnie nieoczekiwane. Zresztą dzięki temu postylla wiąże tak odległe tematy, jak „Mądrość Boża” i Wniebowzięcie Maryi, dopatrując się w tekście lekcji sobie tylko znanych skojarzeń.

Już w wyjaśnieniu Eccli. XXIV, 11 „w tym wszystkim szukałam odpoczynku” autor stwierdza: „Dziś Najświętsza Panna wstępując do nieba znalazła odpoczynek, którego szukała. Dziś wyniesiona ponad wszystkie chóry aniołów, pokoju i odpoczynku szukała, a czego szukała, znalazła”.¹³

Po raz drugi do tematu Wniebowzięcia wraca autor z okazji Eccli. XXIV, 18 „wywyższyłam się jak palma w Jerycho” Píše mianowicie: „Palma uboga w kwiaty rozszerzając się wyrasta wzwyż. Kades oznacza przeniesienie, stąd przeniesieniem błogosławionej dziewicy jest jej [Wniebo]wzięcie tak jak dziś została wywyższona jako palma”.¹⁴

W dalszym ciągu autor przytacza CC VI, 9 „Któraż to jest, która idzie jak zorza powstająca, piękna jak księżyc, wybrana jak słońce”, zyskując cenną dla siebie ilustrację do nazwy Jerycho, a nam dając wgląd w swą myśl mariologiczną i asumpcjonistyczną: „Ta bowiem w łonie uświęcona zajaśniała w swym narodzeniu jak zorza, w poczęciu syna utwierdzona przez łaskę zajaśniała jak księżyc, dziś wzięta do nieba jaśnieje jak słońce. Jerycho znaczy Księżyc [...]”.¹⁵

Myśli autora o Wniebowzięciu są więc bardzo niesprecyzowane, ogólnikowe. Mówiąc o „wstąpieniu do nieba”, o „[wniebo]wzięciu” nie określa jasno, że ma na myśli zarówno duszę, jak i ciało Maryi. Woli łączyć to z bezsporną chwałą Maryi w niebie, którą plastycznie przedstawia mówiąc o wyniesieniu ponad chóry anielskie, porównując do palmy, do słońca.

Postylla druga o ewangelii Luc. X, 38—42 po przytoczeniu całej perykopy rozpoczyna się cytatem i następującym zwrotem: „Intrauit iesus in quoddam castellum etc. Lucae X. Hystoria huius euangelij facta est Anno christi. XXXI. IV. nonas decembris. feria. III. luna. IX.

¹³ Ibidem, k. 1₄ v: „Hodie beata virgo celos ascendens requiem quam quesuit inuenit. Hodie super omnes angelorum choros fideliter exaltata pacem et requiem quesuit. et quod quesuit inuenit.”

¹⁴ Ibidem, k. 1₄ v: „(quasi palma exaltata sum in Cades. et quasi plantatio rose in hiericho) palma in floribus angusta dilatando ascendit ad superiora. Cades interpretatur translatio. vnde beate virginis translatio est eius assumptio sicut hodierna die exaltata est sicut palma.”

¹⁵ Ibidem, k. 1₄ v: „sicut salomon dicit. Que est ista que procedit sicut aurora consurgens. pulcra vt luna. electa vt sol. Hec enim in vtero sanctificata in natiuitate sua claruit vt aurora. in conceptione filij per gratiam confirmata claruit vt luna. hodie assumpta in celum clarescit vt sol. Hiericho interpretatur luna.”

indictione. IV".¹⁶ Zakończenie jest następujące: „[...]ideo legitur de eius assumptione scilicet Maria optimam partem elegit etc”.¹⁷

Schemat stanowi urywek Ewangelii, który słowo po słowie kilku-wyrazowymi grupami przytaczany, otrzymuje komentarz. Treścią wyjaśnień jest zagadnienie życia kontemplacyjnego i czynnego, do którego to zagadnienia nawiązywała także postylla na epistołę.

Mimo szerokich możliwości w ramach egzegezy alegorycznej, kazanie nie wiąże ewangelii z Wniebowzięciem Maryi. Dopiero samo zakończenie daje odpowiedź na dwa pytania: Dlaczego ta ewangelia czytana jest w święto Maryjne, skoro nie ma w niej mowy o Matce Bożej? Dlaczego właśnie we Wniebowzięcie czytana jest ta ewangelia, choć nie mówi o Wniebowzięciu?

Odpowiedź na pierwsze zagadnienie oparta jest na powadze Mikołaja Gorry, XIII-wiecznego egzegezy dominikańskiego, i wskazuje alegorię: „osada to Maryia, w którą Pan Jezus zstąpił. Dwie siostry, to życie kontemplacyjne i czynne w sercu Maryi”.¹⁸

Na drugie pytanie są dwie odpowiedzi, co znamionuje wahanie: albo dlatego ta ewangelia czytana jest we Wniebowzięcie, iż nie posiada ono specjalnej ewangelii, albo też ze względu na ostatnie słowa, które można zastosować do Wniebowzięcia Maryi: „Maria obrała najlepszą częśćkę”.¹⁹ — Bez wątpienia postylla czyni tu aluzję do osiągnięcia przez Maryję Najwyższego Dobra w szczęśliwości niebieskiej. Jednak bynajmniej nie zaznacza jasno, że pojmuje Wniebowzięcie jako wejście do nieba z duszą i z ciałem.

Jakub de Voragine,²⁰ dominikanin, reprezentowany był w księ-

¹⁶ Ibidem, k. o₅v.

¹⁷ Ibidem, k. o₆.

¹⁸ Ibidem, k. o₅v: „Hic queritur quare hoc euangelium legitur in festo beate virginis cum in nullo spectare videatur ad ipsam. Ad hoc respondet gorram quod et si non historice. tamen allegorice conuenit beate virgini. Ipsa enim fuit castellum in quod intrauit filius dei. vbi manebant due sorores. scilicet vita actiua et contemplatiua.”

¹⁹ Ibidem, k. o₅v: „Item queritur quare potius legitur in assumptione quam in alio festo. cum de assumptione non facit (k. o₆) mentionem. Ad hoc dicendum quod alia festa beate virginis specialia habent euangelia propter speciales rationes istud autem festum nullum habet speciale euangelium. et ideo sortitum est istud. vel etiam propter vltimam particulam euangelij que Marie precipue conuenit. ideo legitur de eius assumptione scilicet Maria optimam partem elegit etc.”

²⁰ Jakub de Voragine urodził się w pobliżu Genui około 1230 roku. Do dominikanów wstąpił w roku 1244. Prowincją lombardzką rządził od roku 1267. Mikołaj IV wyniósł go w 1292 r. na stolicę biskupią genueńską. Umarł w roku 1298 pozostawiając po sobie słynną *Złotą legendę*, *Mariale* oraz zbiory kazań. Por.: Hurter, *Nomenclator litterarius*, II (1906) 432—434.

gozbiorze Tomasza Wenera przez swą *Złotą legendę*²¹ zawierającą również specjalne czytanie o Wniebowzięciu NMP pod dniem 15 sierpnia. Zaczyna się ono słowami: „Assumptio beate virginis Marie qualiter facta sit ex quodam libello apocripho qui iohanni euangeliste ascribitur: edocetur”.²² Formuła zakończenia brzmi. „[...] sit integraliter vivens. que omnium integra genuit vitam. Si ergo dixi ut debui. Approba Christe tu et tui. Si vero non vt debui. Ignosce obsecro tu et tui. Finit legenda assumptione ac intemerate virginis marie”.²³

Układ legendy jest następujący:

1. Opis apokryficzny Wniebowzięcia (ps. Jan Ewangelista).²⁴
2. Ocena krytyczna opisu (ps. Hieronim, *List do Pauli i Eustochium*).²⁵
3. Opis cudu z tuniką Maryi (ustna tradycja).
4. Opis widzenia Wniebowzięcia (św. Elżbieta).²⁶
5. Zalety Wniebowzięcia i wyniesienia Maryi: a) w pełni, z duszą i ciałem (św. Bernard, św. Hieronim, św. Augustyn), b) radośnie (św. Gerard Biskup Męczennik), c) chwalebnie (św. Hieronim), d) wzniośle (św. Hieronim, św. Gerard B. M.).
6. Przykłady cudownej interwencji Maryi: a) pocieszenie w chwili śmierci duchownego, który często pocieszał Maryję w jej bólu z powodu pięciu ran Syna, b) obrona przed szatanem niewiasty mającej nabożeństwo do Matki Boskiej, a zaprzędanej przez męża, żołnierza (reminiscencja Orygenesowej „theoria deceptionis”?), c) przeważenie szali dobra za przyłożeniem ręki Maryi na sędzie nad grzesznikiem (widzenie osnute na „procesach szatana”),²⁷ d) uratowanie od spalania w ogniu przez ojca chłopca żydowskiego, który przystąpił do Komunii św., e) uratowanie od utopienia przez szatanów mnichów rozmawiających w niewłaściwym czasie, f) ura-

²¹ Korzystam z egzemplarza Biblioteki Warmińskiego Seminarium Duchownego inc 115, Nuernberg, Antonius Koberger, 1492, C 6457.

²² Ibidem, k. CVI.

²³ Ibidem, k. CXI — skutkiem omyłki drukarskiej oznaczona jako CX.

²⁴ Por.: ps. Meliton, *De transitu virginis Mariae*, Migne PG V, 1231—1240; P. Lorenzin, *Mariologia Jacobi a Voragine OP*, Roma 1951, p. 173. Zarówno ta jak i pozostałe relacje apokryficzne przytoczone przez Jakuba de Voragine przedstawiają asumpcjonistyczny scenariusz pochodzący z V/VI wieku, a rozpowszechniony przez Jana z Tesaloniki († przed 649 r.) — por.: R. Laurentin, *Court Traité de Théologie Mariale*, Paris 1959, s. 50—51, tamże bibliografia. Por. także: A. Wenger, *L'Assomption de la T. S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe siècle. Études et documents*, Paris 1955, s. 180.

²⁵ Por.: ps. Hieronymus, *Epistola 9 ad Paulam et Eustochium De Assumptione BMV*, Migne PL 30, 122—142.

²⁶ Elżbieta zwana Heską (1129—1165), ksieni benedyktynek w Schoenau wizjonerka, autorka dzieł rozpowszechnionych w średniowieczu, PL 195, 119—194. Por.: P. Lorenzin, op. cit., s. 174.

²⁷ J. Wojtkowski, *Maryja a ludzkość według „Procesu szatana przeciwko rodzajowi ludzkiemu” Bartola de Saxoferrato*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, VII (1960) z. 2, s. 33—69.

towanie przed potępieniem lubieżnego mnicha-topielca, bo pozdrawiał Maryję wychodząc i wracając, g) uwolnienie za wezwaniem pomocy Maryi od szatana w ludzkiej postaci nagabującego niewiastę.

7. Sposób Wniebowzięcia — drugi opis apokryficzny (św. Kosma).^{27a}
8. Poszukiwanie relikwii Maryi (*Historia euthimiata*).^{27b}
9. Uwielbienie Maryi wniebowziętej (kazanie św. Jana z Damaszku).²⁸
10. Okoliczności Wniebowzięcia — trzeci opis apokryficzny (kazania św. Jana z Damaszku).²⁹
11. Kazanie o Wniebowzięciu (ps. Augustyn).³⁰

Nie zagłębiając się w kwestii autentyczności „źródeł” cytowanych przez Jakuba de Voragine, ani też autentyczności relacjonowanych przezeń „cudów”, zgodnie z założeniem będziemy się starali ustalić pogląd na Wniebowzięcie Maryi podawany wiernym w tej szacie.

Przytoczywszy na początku kazania relację apokryficzną ps. Jana Ewangelisty o zaśnięciu i Wniebowzięciu Maryi Jakub de Voragine ocenia ją krytycznie: „Tę książeczkę należy oczywiście uważać za apokryf, poza niektórymi rzeczami wiarogodnymi, które wydają się potwierdzone przez świętych”.³¹ Za wiarogodne uważa autor 9 punktów relacji apokryficznej: 1. przyrzeczenie dania Dziewicy wszechstronnej pociechy,

^{27a} Kosma Vestitor, zwany świętym, pisarz z drugiej połowy VIII w., prawdopodobnie świecki dworzanin cesarza. Wśród innych dzieł napisał także cztery homilie o Zaśnięciu Maryi, od których zależna jest anonimowa homilia z Reichenau (Codex Augiensis LXXX, F. 107 r — 122 v, wiek X), wykorzystana przez Jakuba de Voragine w *Złotej legendzie* jako druga relacja apokryficzna o Wniebowzięciu. Z niej także, z omyłkami, zaczerpnął opowieść o relikwiach szat NMP w Konstantynopolu. Por.: A. W e n g e r, op. cit., s. 12—13, 141, 150—154, 173, 175, 180—184, 352—361.

^{27b} Apokryf powstały przed 750 rokiem, por. A. W e n g e r, op. cit., s. 11, 111—113, 136—139. Przedtem obowiązywał pogląd o pochodzeniu legendy z drugiej połowy IX wieku, por.: M. J u g i e, *La mort et l'assomption de la s. Vierge*, Citta del Vaticano 1944, p. 688—707.

²⁸ Por.: D a m a s c e n u s I o a n n e s, *Homiliae tres in dormitione BMV*, Migne PG 96, 699—762; L o r e n z i n, op. cit., s. 173.

²⁹ Jak wyżej.

³⁰ Por.: p s. A u g u s t y n, *De Assumptione BMV*, Migne PL 40, 1141—1148 (liczne skrócenia w tekście). Pod nazwisko św. Augustyna podszył się nieznany autor z XI lub początku XII wieku, być może należący do środowiska anzelmiańskiego. Pismo jego ma wielkie znaczenie nie tylko dzięki autorytetowi św. Augustyna, lecz przede wszystkim dla swych walorów wewnętrznych: wykluczenie baśni apokryficznych, solidna podbudowa teologiczna prawdy o cielesnym Wniebowzięciu Maryi. Por.: R. L a u r e n t i n, *Court traité de Théologie Mariale*, Paris 1959, s. 57 i przypis 81, s. 62—63 i przypis 98. Por. także: L. S c h e f f c z y k, *Das Marien-geheimnis in Froemigkeit und Lehre der Karolingerzeit*, Leipzig 1959, s. XIII, 9, 57, 459—461.

³¹ Jak w przypisie 21, k. CVII: „Ille sane libellus vere apocriphus est censendus nisi quod aliqua fide digna videntur a sanctis approbata.”

2. zebranie wszystkich Apostołów, 3. śmierć bezbolesna, 4. przygotowanie pogrzebu w dolinie Jozafata, 5. nabożeństwo Chrystusa, 6. wyjście na spotkanie całego dworu niebieskiego, 7. prześladowanie ze strony żydów, 8. stosowny blask cudów w każdej sprawie, 9. [Wniebo]wzięcie z d u s z ą i z c i a ł e m.³² Zdobyć się na samodzielny osąd relacji apokryficznej nie uchroniło Jakuba de Voragine od przyjęcia za wiarogodne 8 faktów apokryficznych wokół jednej jedynej prawdy dogmatycznej. Za ozdobę opowieści uważa autor wiele innych szczegółów, zwłaszcza spóźnienie się i wątplenie św. Tomasza Apostoła, o czym raczej mówić nie należy.³³

Jasne sformułowanie stanowiska asumpcjonistycznego na początku kazania, co tak korzystnie wyróżnia Jakuba de Voragine od autorów kazań uprzednio omówionych, jest reprezentatywne dla całej legendy, zdecydowanie również asumpcjonistycznej.

Widzenie św. Elżbiety jest przeróbką apokryficznej relacji o Wniebowzięciu. Te same w najważniejszym zarysie są okoliczności: grób, aniołowie, wyjście Chrystusa Pana na spotkanie w ciżbie tysięcy aniołów. Wyjaśnienie „widzenia” włożone w usta anioła brzmi: „Pokazane ci zostało w tym widzeniu, w jaki sposób t a k w c i e l e j a k w d u c h u P a n i n a s z a d o n i e b a w z i ę t a z o s t a ł a”.³⁴ Z tegoż „widzenia” czerpie autor wiadomość o 40 dniach dzielących zmartwychwstanie od śmierci Maryi.

Rozważanie zalet Wniebowzięcia i wyniesienia Maryi rozpoczął Jakub de Voragine od przymiotu: „w pełni, w d u s z y i c i e l e, jak Kościół pobożnie wierzy,³⁵ co także wielu świętych nie tylko twierdzi, ale i stara się wielu racjami udowodnić”.³⁶ Następują dowody przypisywane świętym. Bernard „a fortiori” z porównania Maryi do św. Piotra i św. Jakuba czczonych na ziemi (Rzym i Kompostella). Hieronim (ps.) wolał

³² Ibidem: „in anima simul et corpore assumptio”.

³³ Ibidem: „Porro alia multa sunt ibi posita potius ad similationem quam ad veritatem vt quod Thomas non affuerit et veniens dubitauerit et his similia que per se patent que sunt relinquenda potius quam asserenda.”

³⁴ Ibidem: „Ostensum est tibi in hac visione quomodo tam in carne quam in spiritu domina nostra in caelum assumpta est.”

³⁵ P. Lorenzin, op. cit., s. 147—148 przyznaje, że trudno określić znaczenie zwrotu „pobożnie wierzy”. Na s. 148 stwierdza, że w najdojrzalszym dziele Jakuba de Voragine *Mariale* występuje pewność co do faktu Wniebowzięcia. Na tej też podstawie występuje na s. 149 przeciwko zaliczaniu autora *Złotej legendy* do zwolenników „pobożnej wiary” tylko, nie zaś „pewności” w kwestii Wniebowzięcia; uczynił to mianowicie M. Jugie, op. cit.

³⁶ Ibidem, k. CVII: „assumpta est enim integre in anima et corpore sicut pie credit ecclesia Quod quidem multi sanctorum non solum asserunt (k. CVII v) sed etiam hoc probare multis rationibus moliuntur.”

wątpić w cielesne Wniebowzięcie Maryi (*List do Pauli i Eustochium*); że jednak należy w nie wierzyć, wynika z porównania „a fortiori” Matki Zbawiciela do tych, którzy zmartwychwstali z Chrystusem — według niektórych już na stałe — oraz do św. Jana Ewangelisty, w którego wniebowzięcie niektórzy wierzą. Wreszcie Augustyn miał dowodzić prawdę trzema argumentami: z jedności ciała Chrystusa Pana i Maryi, z godności ciała Matki Boga, z nienaruszonego dziewictwa Maryi.

Dalsze przymioty Wniebowzięcia Maryi: radosne, chwalebne, wzniosłe nie mają w sobie jasnego sformułowania dogmatu. Jeszcze trudniej dopatrzeć się związku z Wniebowzięciem w siedmiu przykładach cudownej interwencji Maryi.

Dopiero apokryficzny sposób Wniebowzięcia Maryi, przypisany św. Kosmie,³⁷ kilkakroć dotyka prawdy o cielesnym Wniebowzięciu Maryi. Anioł posłany z zapowiedzią śmierci mówi do Maryi w imieniu Chrystusa Pana: „Nie zatryumfuje nad tobą śmierć, bo Życie zrodziłaś. Nie zaciemni cię cień mroku, bo Światłość zrodziłaś. Nie dotknie cię zniszczenie rozpadu, bo zasłużyłaś zostać moim przybytkiem”.³⁸ Po wypowiedzeniu mowy poselskiej Anioł wręczył Maryi szaty pogrzebowe i palmę „jako upewnienie o zwycięstwie nad zepsuciem śmiertelnym”.³⁹ Chrystus Pan osobiście przybywając zabrał duszę Maryi i dał polecenie św. Piotrowi: „Ciało Matki mojej z całą czcią pochowajcie i trzy dni starannie go strzeżcie, bo ja wtedy przyjdę i przeniosę je do nieskazitelnosci, i podobną do mojej chwałą otoczę, aby to, co zostało przyjęte i to co przyjęło, razem spotkało się i harmonizowało”.⁴⁰ Wreszcie trzeciego dnia zapowiedź sprawdziła się: „obłok jaśniejący otoczył grób, zabrzmiały głosy anielskie, rozlała się woń niewymowna, wszyscy popadli w zdumienie, gdy ujrzeli, że Pan tam zstąpił i ciało Dziewicy w tak niezmiernej chwale przeniósł”.⁴¹

³⁷ Ibidem, k. CVIII v — CIX v. Por. A. Wenger, op. cit., s. 352—361.

³⁸ Ibidem, k. CIX: „non gloriabitur super te mors. quia vitam genuisti. non obfuscabit te caliginis vmbra quia lumen peperisti. non concisionis contritio te attinget. quia meum vas fieri meruisti”. Por.: A. Wenger, op. cit., s. 353, w. 9—12.

³⁹ Ibidem: „Post horum narrationem dat angelus virgini brauium palme missum ex paradisi propagine ad certitudinem aduersus corruptionem mortis victoriae et vestimenta funebria”. Por.: A. Wenger, op. cit., s. 353, w. 29—31.

⁴⁰ Ibidem, k. CIX v: „Corpus matris mee cum omni reuerentia sepelire et tribus diebus illud cum diligentia custodite ego quippe tunc veniam et illud ad incorruptionem transferam et simili mecum claritate induam vt id quod acceptum est et id quod accepit pariter conueniant et concordent”. Por.: A. Wenger, op. cit., s. 358, w. 24—25, 27—31.

⁴¹ Ibidem, „tercio die nubes splendidissima sepulcrum circumdedit. voces angelice resonant. ineffabilis odor sentitur. fit omnibus stupor immensus dum

Pięknym również dowodem przekonania o cielesnym Wniebowzięciu Maryi jest sprawa relikwii Matki Bożej przedstawiona przez Jakuba de Voragine zaraz poniżej.⁴² Św. German Konstantynopolitański miał wyczytać w *Historii eutymiackiej*, że za czasów cesarza Martyniana cesarzowa Pulcheria Augusta wybudowawszy w Konstantynopolu wiele kościołów, wzniosła na „Balternach” świątynię ku czci Najświętszej Dziewicy. Wezwawszy przebywających w stolicy z okazji Soboru Chalcedońskiego biskupów Palestyny z arcybiskupem Jerozolimy Juwenalisem na czele, zażądała przeniesienia relikwii NMP do nowo zbudowanego kościoła. Juwenalis odpowiedział, że „Ciało to, jak z dawnych historii wyczytał, zostało przeniesione do chwały, a w grobie pozostały same tylko szaty z całunem”.⁴³ Skończyło się więc na przeniesieniu szat do Konstantynopola.

Uwielbienie Maryi Wniebowziętej słowami św. Jana z Damaszku, zawiera kilkakrotne stwierdzenie prawdy dogmatycznej o Wniebowzięciu z duszą i z ciałem. Pomijając wypowiedzi bardziej zawiązkowe⁴⁴ wypada przytoczyć dwie wyraźne: „Chociaż bowiem w sposób naturalny najświętsza i błogosławiona twa dusza od ciała twego oddziela się, a ciało jest pochowane, to jednak nie trwa ono w śmierci ani nie ulega rozkładowi zepsucia. Tej bowiem, której Dziewictwo przy porodzie zostało nienaruszone, tej ciało również przy odejściu ze świata pozostaje na zawsze niezniszczalne, i do lepszego i świętszego życia przechodzi nie rozłożone przez śmierć, lecz trwałe na wieki wieczne”.⁴⁵ Drugi tekst

dominum illuc cernerent descendisse et corpus virginis cum gloria tam immensa transferre”. Por.: A. Wenger, op. cit., s. 360, w. 20—24, 26—29.

⁴² Ibidem, por. A. Wenger, op. cit., s. 349—351, 361.

⁴³ Ibidem: „Cui cum Iuuenalis respondisset corpus illud sicut ex antiquis historiis compererat in gloriam esse translatum et sola vestimenta in monumento cum sindone remansisse. Ipsa vestimenta dictus Iuuenalis constantinopolim misit et in dicta ecclesia honorifice collocavit”. Jasno w źródle występujący cytat z ps. Dionizego Areopagity, *De Divinis Nominibus*, r. III (koniec V w.), stanowi anachronizm (Juwenalis zmarł po 451 r.) przekonujący o apokryficzności opowiadania. Por.: A. Wenger, op. cit., s. 137.

⁴⁴ Ibidem: „Ait enim in sermonibus suis. Hodie sacratissima virgo celesti templo inuehitur. hodie sacra et animata archa que intra se suum tulit artificem in templo non manu facto reponitur [...]” k. CX: „licet quodam breui interuallo temporis corporaliter morti sis addicta, tamen copiose nobis infundis indeficientis luminis claritatem”.

⁴⁵ Ibidem, k. CIX v: „Licet enim naturaliter sacerrima beata anima tua a glorioso corpore tuo separetur. et sepulture corpus tradatur veruntamen non manet in morte nec dis (k. CX) soluitur a corruptione. Cuius enim parientis virginitas inuiolata permansit huius. et migrantis corpus irresolutum per omnia perseuerat. et ad meliorem sanctioremque vitam traducitur non morte dissolutum sed et iam eterna secula permansurum [...]”.

zasługuje na przytoczenie ze względu na antytezę Ewa — Maryia, w którą jest zamknięty: „Ewa dała posłuch wężowi, wypła zaraźliwą truciznę, daje się znęcić rozkoszom: poddana zostaje boleściom rodzenia i z Adamem podlega skazaniu. Tę zaś, prawdziwie błogosławioną, która dała posłuch Słowu Bożemu, którą Duch Św. napełnił, która miłosierdzie ojcowskie w łonie nosiła, która bez zbliżenia poczęła, bez boleści porodziła, w jaki sposób pochłonie śmierć? Jak odważy się zepsucie wobec ciała, które samo Życie nosiło?”⁴⁶

Trzeci opis apokryficzny ostatnich chwil Maryi na ziemi niewiele odbiegając treścią od poprzednich, dwukrotnie świadczy o wierze w cielesne Wniebowzięcie Maryi. Najpierw jest to „prośba” Maryi do Syna: „Tobie, a nie ziemi oddaję ciało moje. Zachowaj nienaruszone to, w czym spodobało ci się zamieszkać”.⁴⁷ Następnie w formie inwokacji skierowanej wprost do Maryi: „lecz nie została dusza twoja w otchłani, ani ciało twe nie ujrzało skażenia”, bo: „Wypadało, by ciało tej, która rodząc zachowywała dziewictwo, po śmierci nie oglądało skażenia”.⁴⁸

Przytoczone urywki pochodzą według Jakuba de Voragine z kazań św. Jana Damasceńskiego. Zakończenie kazania przypisuje autor w dobrej wierze św. Augustynowi, nie zdając sobie być może sprawy z roli, jaką to pseudoaugustyńskie kazanie odegrało w obronie myśli asumpcyjnej, podrywanej pseudohieronimowym *Listem do Pauli i Eustochium*. Z licznych argumentów, dowodzących zachowania ciała Maryi od rozkładu grobowego tylko dwa cytaty reprezentacyjne dla całości: „Ponieważ nie mogę pomyśleć, boję się twierdzić, że to najświętsze ciało zostało wydane na pastwę robakom” [...]. „I żadną nędza zepsucia nie idzie za tą, która nie doznała naruszenia dziewictwa rodząc Syna. Aby była zawsze nienaruszona ta, którą tak wielka wypełniała łaska. Aby w pełni żyła ta, która nietknięta wśród wszystkich zrodziła życie”.⁴⁹

⁴⁶ Ibidem, k. CX: „Eua serpenti aurem exhibuit. pestiferum virus hausit. voluptatibus illicitur (!): partus dolori subicitur. et cum adam condemnatur hanc autem vere beatam que verbo dei aurem inclinavit quam spiritussanctus replevit. que paternam misericordiam in vtero baiulavit. que sine viri contactu concepit sine dolore peperit. quomodo mors absorbet quomodo corruptio audet aliquid in corpus quod ipsam vitam portavit”.

⁴⁷ Ibidem: „tibi et non terre commendo corpus meum. custodi illud integrum quod tibi inhabitare complacuit”.

⁴⁸ Ibidem: k. CX v: „sed non est derelicta anima tua in inferno. nec corpus tuum vidit corruptionem”. [...] „Decuit [...] vt que in partu seruavit virginitatem post mortem corpus non videret corruptionem [...]”.

⁴⁹ Ibidem: „Illud sacratissimum corpus in escam vermibus traditum quia sentire non valeo: dicere pertimesco”. K. CX (bis): „Nec vllam sequi corruptionis erumnam quam nulla secuta est tantum pariendo filium integritatis corruptio. vt sit semper incorrupta quam tanta perfudit gratia. sit integraliter viuens. que omnium integra genuit vitam”.

Dłuższe opracowanie myśli Jakuba de Voragine spowodowane zostało nie tylko obfitością materiału kaznodziejskiego zebranego pod dniem 15 sierpnia, ale także śmiałością i wyrazistością, z jaką wyznaje swą wiarę w śmierć i wzięcie duszy Maryi wraz z ciałem do nieba.

Jan de Turrecremata (Torquemada),⁵⁰ także dominikanin, zebrał dla użytku kaznodziejów „Kwestie dotyczące ewangelii zarówno o czasie, jak i o świętych” Egzemplarz tego zbioru posiadał w swej bibliotece Tomasz Werner.⁵¹ Kazanie na święto Wniebowzięcia Maryi zaczyna się słowami: „In festo assumptionis beate marie est euangelium. Intrauit iesus etc. Luce X. Circa quod possunt disputari sequentes questiones Prima Utrum vita actiua sit potior et nobilior [...]”. Zakończenie kazania brzmi: „Ad argumentum in oppositum dicendum est. quod ratio procedit vbi non obuiat priuilegium alicui datum sic fuit beate virgini et beato iohanni euangeliste”.

Schemat kazania jest następujący:

Wstęp.

- I. Czy życie czynne jest wyższe od kontemplatywnego.
- II. Czy Maryia obrała najlepszą częśćkę.
- III. Czy Maryia z duszą i z ciałem do nieba wzięta została.

Każda z powyższych trzech kwestii jest rozwinięta metodą scholastyczną, wzorowaną wiernie na *Sumie teologicznej* św. Tomasza z Akwinu: a) wątplenie metodyczne,⁵² b) teza oparta na powadze,⁵³ c) argumentacja,⁵⁴ d) odpowiedź na zarzuty.⁵⁵ Zgodnie z zainteresowaniami wy-

⁵⁰ Jan de Turrecremata (Torquemada), Hiszpan, ur. 1388, od 16 roku życia dominikanin. Studiował w Paryżu, sprawował obowiązki przeora konwentu pinciańskiego i toledańskiego. Przez papieża Eugeniusza IV zamianowany został magistrem s. Palatii w r. 1431 i wysłany jako teolog na Sobór Bazylejski. Spełniał liczne posłannictwa kościelne, m. in. brał udział w pracach unijnych Soboru Ferrarsko-Florenckiego. Zamianowany kardynałem 18 XII 1439 r. Zmarł w Rzymie 26 IX 1468 r. pozostawiając bogatą spuściznę literacką: teologiczną, kanoniczną, egzegetyczną, homiletyczną i liturgiczną. Por.: Hurter, *Nomenclator litterarius*, II (1906) 880—884, V. Beltran de Heredia OP, *Noticias y documentos para la biografia del Cardenal Juan de Torquemada*, „Archivum Fratrum Praedicatorum”, 30 (1960) 53—148.

⁵¹ Por. wyżej. Korzystam z egzemplarza Biblioteki Seminarium Duchownego w Olsztynie, inc 78/2, [Strassburg, Georgius Husner, ca 1487] H⁺ 15713.

⁵² Ad primam questionem sic proceditur. Et videtur quod [...] Primo sic [...] Tertio sic [...].

⁵³ In oppositum est euangelium presens [...] In oppositum est fides quasi uniuersalis ecclesie [...].

⁵⁴ Respondeo dicendum quod [...].

⁵⁵ Ad rationes in oppositum. Ad primam respondetur [...] Ad secundam respondetur [...].

padnie dokładnie przeanalizować trzecią część kazania, czyli kwestię o cielesnym Wniebowzięciu Maryi.

Na wstępie Jan Torquemada metodycznie podaje w wątpliwość cielesne Wniebowzięcie Maryi, odwołując się do postanowienia Bożego o powszechnym zmartwychwstaniu przy końcu świata.⁵⁶ Wątpieniu przeciwwstawia wiarę jakoby całego Kościoła, stwierdzoną przez św. Tomasza z Akwinu.⁵⁷ Następuje argumentacja „że Błogosławiona Dziewica w duszy i ciele wzięta została do nieba. Wniosek jest oczywisty, bo przez Kościół powszechny pobożną wiarą przyjęty, którą niektórzy święci nie tylko stwierdzają, lecz również odpowiednimi racjami starają się uzasadnić”.⁵⁸

„Uzasadnienia świętych” istotowo są tożsame z przytoczonymi u Jakuba de Voragine racjami za Wniebowzięciem w pełni, z duszą i z ciałem.⁵⁹ Odmienny jest porządek: Hieronim, Augustyn, Bernard. W argumencie przypisanym św. Bernardowi zamiast św. Jakuba figuruje św. Paweł Apostoł. Ścisłość argumentacji wydaje się większa u Jana Torquemady, co oczywiście nie upoważnia do wniosków na temat oryginalności czy zapożyczeń — o czym bynajmniej nie zamierzamy mówić, koncentrując się na samej tylko idei Wniebowzięcia w ujęciu średnio-wiecznych kazań.⁶⁰

Zakończenie kazania Jana Torquemady ukazuje jego przeświadczenie o Wniebowzięciu nie tylko Maryi, ale i św. Jana Ewangelisty: „Na przeciwny argument należy odpowiedzieć, że racja jest słuszna tam, gdzie nie stoi na przeszkodzie przywilej komuś dany, jak błogosławionej Dziewicy i błogosławionemu Janowi Ewangelście”.⁶¹

⁵⁶ Op. cit., w przypisie 44, k. L7: „Et videtur quod beata maria non sit assumpta etc. Primo sic. Resurrectionis tempus omnium differtur vsque ad finem mundi vt sit simul omnium resurrectio diuina ordinatione. ergo corpus beate marie nondum resurrexit. et per consequens non est assumpta cum corpore in celum [...]”.

⁵⁷ Ibidem: „In oppositum est fides quasi vniuersalis ecclesie. Dicit enim sanctus Thomas in. IV. distinctione. XLIII. quod pie creditur beatam virginem et iohannem euangelistam. quod resurrectio eorum non est delata (!) vsque ad finem mundi”.

⁵⁸ Ibidem: „Respondeo dicendum. quod beata virgo in anima et corpore assumpta est in celum. Ista conclusio patet. Nam per vniuersam ecclesiam fide pia suscepta est. quam quidam sanctorum non solum asserunt sed etiam aptis rationibus probare nituntur”.

⁵⁹ Por. schemat kazania Jakuba de Voragine, punkt 5a.

⁶⁰ Na pierwszy rzut oka wydaje się, że cała argumentacja o integralności Wniebowzięcia w kazaniu Jakuba de Voragine została „zapożyczona” od późniejszego Jana Torquemady, trochę zmieniona, zniekształcona i zatarta.

⁶¹ Op. cit., k. L7: „Ad argumentum in oppositum dicendum est. quod ratio procedit vbi non obuiat priuilegium alicui datum sic fuit beate virgini et beato iohanni euangeliste”.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że w pięciu dziełach kaznodziejskich wchodzących w skład księgozbioru Tomasza Wenera: jedno nie mówi w ogóle o Wniebowzięciu,⁶² dwa mówią w sposób ogólnikowy i niesprecyzowany,⁶³ dwa tylko: Jakuba de Voragine i Jana Torquemady zdecydowanie opowiadają się za Wniebowzięciem z duszą z ciałem. A jaki był pogląd posiadacza tych dzieł?

Na to pytanie możliwa jest obecnie (do chwili ustalenia nowych źródeł) jedynie odpowiedź nieadekwatna, bo oparta na kazaniu wygłoszonym w roku 1472, a więc stosunkowo wcześnie, gdy w skład biblioteki wernerowskiej wchodziła co najwyżej jedna pozycja z pięciu analizowanych, a mianowicie: *Złota legenda* Jakuba de Voragine.

Kazanie o Wniebowzięciu Maryi wygłoszone przez Tomasz Wenera w 1472 roku zapisane zostało przezeń odręcznie w kodeksie papierowym powstałym w latach około 1470—1475, obecnie znajdującym się w bibliotece uniwersyteckiej w Uppsali, sygnatura C. 577, na k. 153—156 a, pod tytułem: *W święto Wniebowzięcia Maryi. Kazanie do duchowieństwa*.⁶⁴ Incipit brzmi. „Audiebat verbum illius [...]”, explicit: „Jhesus cristus dominus noster qui cum patre et spiritu sancto viuit et regnat In secula seculorum Amen”.

Schemat kazania jest następujący:

- I. Wstęp: a) temat „Słuchała słowa jego” Luc. X. 39; b) zachęta do modlitwy: „Zdrowaś Maryio”.
- II. Osnowa: c) wprowadzenie tematu, d) podział, wyjaśnienie, poparcie biblijne tematu.
 1. „Słuchała słowa jego” nie ciekawie, lecz religijnie, bez rozkładu ciała, przez czystość niewinnej dziewiczości.
 2. „Słuchała słowa jego” nie podstępnie, lecz tkliwie, przez słodkość wzniosłej kontemplacji.
 3. „Słuchała słowa jego” nie na próżno, lecz owocnie, przez obyczajność świętego postępowania.
- III. Zakończenie: e) powtórny podział, wyjaśnienie, poparcie biblijne tematu.
 1. „Słuchała słowa jego” dla dobrowolnego wcielenia Boga.
 2. „Słuchała słowa jego” dla zwiastuńczej pociechy świata.
 3. „Słuchała słowa jego” dla swego wielokrotnego wyniesienia.
 f) modlitwa.

Układ kazania zastosowany do wymogów ówczesnej sztuki kaznodziejskiej,⁶⁵ a nawet pod niektórymi względami przekraczający kunsz-

⁶² Filip de Bronnerde, op. cit.

⁶³ Albert z Padwy i ps. Wilhelm Paryski, op. cit.

⁶⁴ Por.: Collijn, *Libri Thomae Weneri...*, Uppsala 1909. s. 39—41, pozycja 35 [e]. Tekst w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” 1963, s. 403—410.

⁶⁵ Por. ciekawe „Uwagi o kaznodziejstwie europejskim do w. XIV” w pracy: J. Wolny, *Łaciński zbiór kazań Peregryna z Opola i ich związek z tzw. kaza-*

tem zwyczajowe ramy, dowodzi — wraz ze zwrotem do „doktorów, mistrzów itd.”⁶⁶ — że jest to kazanie uniwersyteckie, wygłoszone w Lipsku. Świadczą o tym liczne cytaty z Pisma św., Ojców Kościoła, pisarzy chrześcijańskich i autorów starożytnych. Budzą one podziw dla erudycji autora, a jednocześnie żal, gdyż stanowiąc główną tkankę mowy wydają się wprost usuwać w cień i nie dopuszczają do głosu osobistych przekonań autora.

O Wniebowzięciu NMP mówi Tomasz Werner kilka razy, a mianowicie: w tytule, we wstępie („protemat”), wprowadzając temat w osnowie, w jej punkcie pierwszym, wreszcie w punkcie drugim zakończenia. Liczniejsze natomiast są wzmianki o uwielbieniu Maryi w niebie, zwłaszcza w zakończeniu, w całości ześrodkowanym na tej prawdzie, a i w pierwszym punkcie osnowy także. Zagadnienia śmierci Matki Bożej kaznodzieja w ogóle nie poruszył.

W tytule kazania widnieje: „W dniu Wniebowzięcia Błogosławionej Dziewicy”, „W święto Wniebowzięcia Maryi”.⁶⁷ W protemacie: „o najświętszym przeczystej Dziewicy Maryi Wniebowzięciu”, „o najświętszym Dziewicy Maryi Wniebowzięciu”, [Zbawiciel] „Maryję Dziewicę do niebieskiego przyjął dzisiaj przybytku”.⁶⁸ Wprowadzenie tematu do osnowy ogranicza się do stwierdzenia, że „Matka Pana Maryia, dzisiaj wniebowzięta «Słuchała słowa jego»”.⁶⁹ Lecz wszystkie te zwroty stosunkowo mało światła rzucają na sposób pojmowania Wniebowzięcia przez Tomasza Wenera. Stwierdzają po prostu przedmiot kultu dnia 15 VIII, jego świętość, nie wnikając ani wyjaśniając, czy chodzi tu o wniebowzięcie z duszą i z ciałem.

Najbardziej pogłębione teologicznie jest twierdzenie zawarte w pierwszym punkcie osnowy, z założenia wiążącym wolność od rozkładu grobowego z czystością dziewiczą Maryi. „Do tego piękna dziewiczego wszyscy dziś jesteśmy pociągnięci przez Maryję do nieba wziętą i przez ozdobę czystej religii”.⁷⁰ „Należy więc przyjąć religię czystości dziewiczej, abyśmy zasłużyli na osiągnięcie łaski owego najświętszego Wniebo-

niami gnieźnieńskimi, [W:] *Sredniowiecze. Studia o kulturze*, Warszawa 1961, s. 171—180.

⁶⁶ „Prestantissimi Venerabiles et Eximii domini doctores et magistri etc” — we wprowadzeniu tematu na początku osnowy kazania.

⁶⁷ „In die assumptionis beate virginis”. „In festo assumptionis marie”.

⁶⁸ „[...] de sanctissima illibate virginis marie assumptione”, „de sacratissima virginis marie assumptione [...]”, „qui mariam virginem ad ethereum assumpsit hodie thalamum”.

⁶⁹ „Quod mater domini Maria hodie Assumpta Audiebat verbum illius [...]”.

⁷⁰ „Ad hanc pulcritudinem virginalem omnes hodie per mariam ad celos assumptam et caste religionis decorem inducimur”.

wzięcia”.⁷¹ Po tych dwu praktycznych zastosowaniach nawiązując do cytatu wynoszącego dziewictwo jako sposób dojścia śladami Dziewicy-Matki do niebieskiego przybytku, dodaje: „do którego dziś religijnie, bez rozkładu ciała przez czystość niewinnej dziewiczości wejść zasłużyła, aby z Chrystusem na wieki królować”.⁷² Tym samym stwierdza Tomasz Werner swą wiarę we Wniebowzięcie Maryi z duszą i ciałem, jako wynikające z dogmatu Dziewictwa a skierowane do wieczystego królowania w niebie.

W porównaniu z tym teologicznym wywodem ostatnia wzmianka o Wniebowzięciu, w drugiej części zakończenia, wypada bardzo skromnie, równając się ze wspomnieniami zawartymi w początkach kazania: „Ona, praktykując wszystkie cnoty wzrastała do najwyższego stopnia doskonałości, aż w dniu dzisiejszym we chwalebnym swym Wniebowzięciu została uwieńczona [...]”.⁷³

Uwielbienie Maryi Wniebowziętej pojmuje Tomasz Werner na sposób królowania, o czym wspomina w pierwszym punkcie osnowy⁷⁴ i co konsekwentnie rozwija w zakończeniu kazania. Trzem częściom zakończenia, wykazany wyżej w schemacie, odpowiada trzykrotna koronacja Maryi w niebie: koroną mężnie zwyciężających wojującego wroga, koroną wnikliwie nauczających lud nieumiejętny, koroną pożytecznie rządzących ludem poddanym.⁷⁵

Klasyczna „unitio” zamykająca kazanie krótką modlitwą ukazuje Maryię jako „Królowę-Matkę” adorującą Chrystusa Pana wraz ze wszystkimi chórami anielskimi.⁷⁶

Jak wynika z powyższych analiz Tomasz Werner był zwolennikiem cielesnego Wniebowzięcia Maryi. Myśl swą formułował w sposób teologiczny, ni razu nie korzystając z apokryfów, pełnymi za to rękami czerpiąc z Pisma św., Ojców i Pisarzy Kościoła. W kazaniu swym nie wykazuje wpływów *Złotej legendy* Jakuba de Voragine, przez co tym bardziej zaznacza się jego dojrzałość i samodzielność myślenia.

⁷¹ „Amplectenda est ergo religio virginalis puritatis, vt assequi mereamur gratiam illius sanctissime assumptionis”.

⁷² „(celestem thalamum), quem hodie religiose sine corporis dissolutione per pure virginitatis castitatem ascendere meruit, vt cum Christo in eternum regnaret”.

⁷³ „Ipsa eciam inherens cunctis virtutibus creuit vsque ad summum perfectionis gradum, donec hodierna die in gloriosa ipsius assumptione fuit coronata [...]”.

⁷⁴ Por. przypis 65.

⁷⁵ W drugim podziale, wyjaśnieniu i poparciu biblijnym tematu czyta się: „Est inquam beata virgo hodie super celos exaltata et triplici corona coronata Scilicet corona vincencium viriliter hostem rebellantem Et corona docencium subtiliter plebem ignorantem, 3° corona regencium vtiliter plebem subiacentem”.

⁷⁶ „Illius ergo partis, ipse nos pyssime sue matris interuentu participes efficiat, quem omnes chori angelorum, vncum regina matre, super se regem adorant et glorificant Ihesus cristus [...]”.

ASSUMPTIO B. .M. V.

IN LUCE „SERMONUM” EX BIBLIOTHECA THOMAE WERNERI

Custos Warmiensis Thoma Werneri († 1498) in libraria sua aliquot libros sermonum possidebat, nempe: Albertus de Padua, *Expositio evangeliorum dominicalium et festivalium*, Ulm ca 1480; ps. Guilelmus Parisiensis, *Postilla super epistolas et evangelia*. [Reutlingen 1478]; idem [Deventer] 1942; Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*, [Strassburg ca 1471]; Joannes de Tur-recremata, *Quaestiones evangeliorum tam de tempore quam de sanctis*, [Basel n. p. 1484]; Philippus de Bronnerde, *Opus trivium perutilium materiarum praedicabilium*, [Cöln, n. p. 1473].

Ultimo loco enumeratum opus de Assumptione prorsus silet. Albertus de Padua et ps. Guilelmus Parisiensis ne superficiem problematis tangunt, modo valde indefinito disserentes. Solummodo Jacobus de Voragine ac Joannes de Tur-recremata Assumptionem Mariae quoad animam et corpus sermonibus suis palam profitentur.

Sensum ipsius Thomae Werneri sermo de Assumptione ad clerum anni 1472, quem continet manuscriptum C. 577 Bibliothecae Regiae et Universitatis Upsa-liensis, pandit. Docuit nempe Assumptionem quoad corpus, argumentis theologicis, Scriptura Sacra, operibus Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum, minime tamen fabulis apocryphis innixus.